

виражається в несформованості та прогалинах правових поглядів, знань, установок; правовому дилетантизмі – вільному поводженню із законом, або з оцінкою юридичної ситуації, що в цілому обумовлено легковажним ставленням до права; правовій демагогії – легковажному або свідомому здійсненню такого впливу окремої особи або громадських організацій на свідомість людей, наслідком якого стає формування однобічного або викривленого уявлення про правову дійсність; правовому ідеалізмі, при якому відбувається переоцінка реальних можливостей форм права впливати на суспільні відносини і процеси; правовому нігілізмі – скептичному ставлення до закону, усвідомленому ігнорування його вимог [17, с. 243].

Отож, проблема поведінки та правової свідомості особи не втрачає своєї актуальності й постійно залишається однією із провідних проблем філософії, права, психології, соціології, етики. Особливий інтерес до категорії правосвідомості спричинений, до певної міри тим, що вона являє собою ядро, модель, праобраз поведінки особи, її інтелектуальний концентрат. Діалектика взаємодії особи і права, глибинні роздуми людини відносно своєї соціальної ролі громадянина – ось основні умови за яких повинен здійснюватися процес формування принципово нових рис та якостей «правосвідомої» особи [18, с. 136]. Врахування зазначених тез, позитивних аспектів зарубіжного досвіду, а також, запровадження нових, позбавлених постсоціалістичного формалізму, підходів до проблеми правового виховання дозволить піднести індивідуальну та суспільну правосвідомість на новий рівень розвитку і практичного втілення, тим самим вдосконалюючи чинний механізм формування поведінки особи юридичними засобами.

Список використаних джерел:

1. Ефремова Г.Х. Правовая психология и преступное поведение. Теория и методология исследования. Монография / Г.Х. Ефремова, А.Р. Ратинов. – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 256 с.
2. Петражицкий Л.И. Введение в изучение права и нравственности. Основы эмоциональной психологии / Л.И. Петражицкий – СПб., 1907. – 408 с.
3. Петров А.В. Теория государства и права: учеб. пособие / А.В. Петров. – Челябинск, 2002. – 116 с.
4. Максимов С.И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / С.И. Максимов. – Х., 2002. – 414 с.
5. Цимбалюк М.М. Онтологія правосвідомості: теорія та реальність: Монографія / М.М. Цимбалюк. – К.: Атіка, 2008. – 285 с.
6. Правознавство: підручник / [За ред. В.В. Копейчикова]. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 736 с.
7. Волинка К.Г. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / К.Г. Волинка. – К.: МАУП, 2003. – 240 с.
8. Лукашева Е.А. Общая теория прав человека / Е.А. Лукашева. – М.: НОРМА, 1996. – 520 с.
9. Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку // Матеріали міжнародної наукової конференції (12 жовтня 2007 р.). – Х.: Право, 2007. – 214 с.
10. Андрусяк Т. Правова ідеологія: поняття та суть / Т. Андрусяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawyer.org.ua/?i=67>.
11. Абдулаев М.И. Теория государства и права / М.И. Абдулаев. – М.: МИИТ, 2003. – 244 с.
12. Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей: учеб. пособие / А.Р. Ратинов. – М.: Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1967. – 288 с.
13. Зайчук О.В. Теорія держави і права : підручник / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 537 с.
14. Znaniecki F. The Polish Peasant in Europe and America / F. Znaniecki, W.I. Thomas. – 1920. – 325 p.
15. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность / Ш.А. Надирашвили. – Тбилиси: Ин-т психологии им. Д. Н. Узнадзе, 1987. – 309 с.
16. Чернишов В.В. Вчення Г. Сковороди про особистість любомудра-благовісника / В.В. Чернишов // Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наукових праць. – 2006. – № 7. – С. 136 – 141.
17. Четверта наукова конференція Харківського університету Повітряних сил ім. І. Кожедуба (16 – 17.04.2008 р.). – Х.: ХУ ПС, 2008. – 450 с.
18. Український вимір. Міжнародний збірник інформаційно-наукових, методичних статей і матеріалів з України та діаспори. – Чернігів, ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2009. – 244 с.

** Козенко Юлія Олегівна – кандидат юридичних наук, викладач кафедри загальної теорії держави і права ННІ права, психології та економіки Львівського державного університету внутрішніх справ.*

УДК 340.11

Лариса Куренда *

ЮРИДИЧНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТИ

У статті досліджено погляди провідних вчених в царині теорії держави та права щодо система знань про об'єктивні закономірності виникнення, розвитку й функціонування терміну юридичне прогнозування та його елементів.

Ключові слова: термінологія, юриспруденція, прогноз, явище, держава, право.

Куренда Л.Д. Юридическое прогнозирование и его элементы.

В статье исследованы взгляды ведущих ученых в области теории государства и права о системе знаний об объективных закономерностях возникновения, развития и функционирования термина юридическое прогнозирование и его элементов.

Ключевые слова: терминология, юриспруденция, прогноз, явление, государство, право.

Kurenda L.D. Legal Prediction and its Elements.

The article examines the views of leading scientists in the field theory of state and law on the system of knowledge of the objective laws of emergence, development and functioning of the legal term forecasting and its elements.

Keywords: terminology, law, weather phenomenon, the state, law.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Однією з найперших теоретико-методологічних проблем прогностичного дослідження об'єктів державно-правової сфери дійсності, звичайно, слід визнати питання вибору терміну для позначення цього феномену та визначення вираженого ним поняття. Термінологічну проблему, очевидно, слід вирішувати, виходячи, насамперед, з традицій, що склалися в юридичній науці. Так, в юриспруденції найбільш поширеним для позначення спрямованості на такі об'єкти як держава і право та їх складові елементи є термін «юридичний». Проте, поряд з ним активно застосовуються й слова «правовий», «державно-правовий», «соціально-правовий». Варто зазначити, що всі названі терміни досить часто розглядаються як синоніми, а іноді для кожного з них вказується специфіка їх використання та розуміння. Тому доцільно хоча б штрихами охарактеризувати термін прогностичного дослідження державно-правових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що в юридичній літературі окремі аспекти юридичного прогнозування досліджували такі науковці, як К.В. Агаміров, В.В. Андріюк, О.О. Гаврилов, М.І. Козюбра, В.П. Нагребельний, Р.А. Сафаров, В.М. Сирих, М.Д. Шаргородський, В.В. Хасін та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є аналіз поглядів провідних вчених теорії держави та права щодо система знань про об'єктивні закономірності виникнення, розвитку й функціонування терміну юридичне прогнозування та його окремих елементів.

Вклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В той же час, в окремих роботах юристів зустрічаються спроби наукового визначення юридичного прогнозування. Так, Р.А. Сафаров під юридичним прогнозуванням розуміє «процес одержання наукової інформації про майбутній стан державно-правових процесів та явищ» [1, с. 93], «процес одержання наукової інформації про майбутній стан державно-правових процесів, явищ і подій» [2, с. 96]. Подібними є й визначення, згідно з якими юридичним прогнозуванням визнається «систематичне дослідження перспектив розвитку державно-правових процесів, їх темпів і особливостей» (О.А. Гаврилов) [3, с. 353], «систематичний процес одержання імовірнісної наукової інформації про основні тенденції і напрямки розвитку держави та права на оглядувану історичну перспективу» [4, с. 256]. Дещо іншим є визначення, здійснене К.В. Агаміровим, який юридичним прогнозуванням називає «дослідження перспектив стану і розвитку в сфері правових відносин (...) суспільства в межах найближчого історичного періоду (приблизно 15 – 20 років)» [5, с. 8]. При цьому автор веде мову про «необхідність дослідження основних напрямків розвитку державних і правових інститутів (...) суспільства в межах певного часового інтервалу в залежності від факторів, обставин та умов» [5, с. 8].

В.М. Сирих розглядає юридичний прогноз як «вид наукового правового дослідження, яке проводиться з метою передбачення майбутніх станів права та інших обумовлених ним явищ і має імовірнісний, багатоваріантний характер» [6, с. 418]. В.П. Нагребельний юридичне прогнозування визначає як наукове передбачування щодо майбутнього стану державно-правових процесів, їх характеру та особливостей, темпів та етапів, напрямів та шляхів здійснення тощо [7, с. 149].

До цього варто додати й те, що юридичне прогнозування іноді розглядається в дещо інших проєкціях, наприклад, як функція [8], принцип [9] чи метод [10] державного управління, що також певним чином характеризує сутність прогностичного дослідження об'єктів державно-правової дійсності.

Як бачимо, загалом, в юридичній літературі поняття юридичного прогнозування визначалось як процес розробки юридичного прогнозу, дослідження майбутнього стану об'єктів державно-правової дійсності. Звичайно, можна здійснювати визначення юридичного прогнозування і в дещо інших ракурсах. І одним з них є визначення через найближчий рід та видову відмінність, яке найбільше відповідає правилам формальної логіки. Причому, за найближчий рід можна брати як поняття соціального прогнозування, так і прогнозування взагалі, оскільки в частині визначення, що містить видову відмінність, вказується на об'єкти державно-правової дійсності, які є частиною (підсистемою) соціальної системи. А тому, непрямым способом констатується той факт, що для юридичного прогнозування характерні ознаки, які є специфікою соціального прогнозування загалом (і в першу чергу, можливість самореалізації чи саморуйнування прогнозів активною діяльністю людини).

Доцільно зазначити, що юридичне прогнозування, як окремий вид соціального прогнозування, звичайно, має певну специфіку, яка проявляється на всіх рівнях цілісної структури наукового дослідження майбутнього об'єктів державно-правової дійсності (про поняття, ознаки та структуру юридичного прогнозування [11]). Аналіз окремих елементів структури юридичного прогнозування, так би мовити, в розгорнутому вигляді дозволить виявити цю специфіку, що дасть можливість більш точно і правильно визначити поняття юридичного прогнозування.

Найвагомішим в плані виділення юридичного прогнозування окремим видом соціального прогнозування і його детермінації є об'єкт прогностичного дослідження. Загалом, об'єктом дослідження є все те, на що спрямовані пізнавальні зусилля суб'єкта дослідницької діяльності, весь процес дослідження. Тому, логічно визнати об'єктом прогнозування всі предмети, процеси, явища, події, речі реальної дійсності, на які спрямована науково-пізнавальна (теоретична та емпірична) та практично-прикладна діяльність суб'єкта прогностичного дослідження.

Виходячи з цього, загальним об'єктом юридичного прогнозування можна визнати всю державно-правову дійсність чи, як стверджує О.О. Гаврилов, що «юридичне прогнозування має свій об'єкт – державу і право» [3, с. 354]. Проте, якщо вести мову про конкретне прогностичне дослідження, то цілком зрозуміло, що в такому випадку об'єктом даного дослідження є не вся державно-правова дійсність, а певна її складова частина, певний (визначений) елемент цієї дійсності. Таким чином, конкретним об'єктом юридичного прогнозування виступає той структурний елемент державно-правової дійсності (предмет, явище, подія, річ), майбутній стан якого моделюється в даному, конкретному дослідженні. Серед основних конкретних об'єктів юридичного прогнозування можна назвати, наприклад, такі державні та правові явища, як соціальна сутність держави, форма держави, тип держави, функції держави, механізм та апарат держави, система права, галузь права, інститут права, правова норма, законодавство, правотворення, правотворчість, правосвідомість, правова культура, законність, правопорядок, правова поведінка, правопорушення, правовідносини, юридична практика тощо. Звичайно, всі ці елементи різноманітні, різнопланові та різноякісні. Тому, слід визнати, що державно-правова дійсність, як об'єкт юридичного прогнозування є суперскладною системою, елементами якої також виступають складні системи. Крім того, держава і право, в свою чергу, є елементами надскладної системи, якою є суспільство загалом.

З того факту, що об'єкт юридичного прогнозування є складним (характеризується надзвичайною різноманітністю його елементів, властивостей та відношень), багатомірним (характеризується наявністю великої кількості його параметрів, змінних, характеристик) та складноструктурованим (характеризується складною внутрішньою організацією його елементів та зв'язків між ними), впливає необхідність застосування системного підходу при його дослідженні. При цьому до державно-правової дійсності та її складових елементів доцільно застосовувати поняття складно-динамічної системи, під якою розуміють «цілісну множину елементів, що впорядкована в певній структурі і володіє статистичним характером стійкості в процесі взаємодії з навколишнім середовищем» [12, с. 59], і виходячи з її ознак проводити прогностичне дослідження. Стосовно останнього варто зауважити, що як і в соціальній системі загалом, труднощі прогнозування «обумовлюються багатofакторністю, складністю, імовірнісним характером процесів, що відбуваються в суспільстві» [13, с. 72], так і осягнення майбутнього стану державно-правової сфери соціальної системи ускладнене численними характеристиками (як кількісними, так і якісними) об'єкта юридичного прогнозування та його елементів, складною внутрішньою структурою об'єкта прогнозування, великою кількістю елементів досліджуваного об'єкта та зв'язків між ними, наявністю складної системи факторів, що впливають і на прогнозований об'єкт, і на прогностичне дослідження та його результат (прогноз), а також неможливістю чи надмірною складністю кількісного вираження більшості характеристик об'єкта юридичного прогнозування.

Тому, однією з методологічних вимог є застосування структурно-функціонального підходу (методу) дослідження. Причому, в процесі дослідження необхідно врахувати рівень, складність, мірність, структуру конкретного об'єкта прогнозування та зв'язки з іншими елементами системи, до якої входить цей об'єкт. Так, при прогностичному дослідженні ефективності правової норми слід визначити її зв'язки з іншими нормами в межах даної галузі права, а також співвідношення, зв'язки з іншими інститутами (субінститутами), галузями (підгалузями) права та їх нормами. Крім того, під час прогнозування, необхідно дослідити вплив інших правових і неправових явищ та процесів соціальної системи. Зокрема, в даному випадку, слід враховувати характеристики правотворчості, правосвідомості та правової культури, правопорядку, державного апарату, політичної влади та інших явищ політичної системи, економічної системи, соціальної структури суспільства та цілий ряд інших параметрів суспільства. Якщо ж конкретним об'єктом прогнозування виступатиме система права загалом, то зв'язки між окремими галузями (підгалузями), інститутами (субінститутами), нормами права цікавитимуть дослідника з точки зору внутрішньої структури об'єкта прогнозування (системи права). А тому, надмірна конкретика вже буде, певною мірою, нівелюватись.

Отже, методологія та методика прогностичного дослідження того чи іншого об'єкта державно-правової дійсності обумовлюється його рівнем в ієрархії державно-правових явищ та процесів, його складністю, внутрішньою структурою, мірністю, якісними та кількісними характеристиками зв'язків цього об'єкта з іншими об'єктами реальної дійсності.

Загалом, об'єктами юридичного прогнозування визнаються держава, право, законодавство, правова система, система державних органів і правових норм, окремі галузі права [14, с. 149].

Іноді в науковій літературі висловлюється думка, що об'єктами передбачування виступають не реальні речі чи їх зв'язки, властивості та відношення, а їх ідеальні образи, абстрактні теоретичні конструкти, оскільки в процесі передбачування оперують не з самими реальними об'єктами, а з їх ідеальними образами [15, с. 82], [16, с. 113-116]. І таким чином, наприклад, деякими авторами акцентується увага на тому, що об'єктом правового прогнозування є норма права як ідеальний образ, який виступає абстрактним об'єктом, оскільки вона не є реальним відношенням, а ідеальною моделлю бажаної поведінки [17, с. 151]. Звичайно, прогнозування характеризується тим, що суб'єкт намагається виявити майбутній стан досліджуваного об'єкта, змодельовати імовірний його розвиток, встановити імовірні характеристики, зміни цього об'єкта та появу в ньому якісно нових елементів в майбутньому, чого ще на момент прогностичного дослідження не існує. Проте, в будь-якому випадку дослідник має справу з об'єктом реальної дійсності. Інша справа, що здійснення логічних операцій та застосування методологічного інструментарію проводиться ним на ідеальному об'єкті, сформованому в його свідомості або за допомогою певних методів переведеному в так звану прогнозну модель (модель об'єкта прогнозування). Але все-таки прогностично досліджується реальний об'єкт.

Як вже згадувалось, загальний об'єкт юридичного прогнозування (державно-правова дійсність) є складною системою, яка в свою чергу виступає елементом ще складнішої – соціальної системи (суспільства). Держава і право з іншими об'єктами соціальної системи перебувають в органічному взаємозв'язку і здійснюють взаємовплив. Тому, при проведенні прогностичного дослідження об'єктів державно-правової сфери соціальної дійсності неодмінною умовою є врахування характеристик системи зовнішніх по відношенню до об'єкта прогнозування факторів, що здійснюють істотний вплив на досліджуваний об'єкт (так званого прогнозного фону). Отже, науково доцільно та обгрунтовано здійснювати прогностичне дослідження не тільки на основі знань про закони і тенденції розвитку досліджуваного об'єкта, але й будувати його «на всесторонньому аналізі умов розвитку прогнозованого об'єкта, факторів, що визначають спрямованість змін, що проходять в цьому об'єкті». У літературі з прогностики неодноразово відзначалось, що «необхідною умовою підвищення надійності, стійкості і довгостроковості прогнозу» є «включення прогностичного фону в базову модель прогнозу» [18, с. 80], «перетворення вихідної моделі в достовірні пошукову і нормативну неможливе без врахування даних прогнозного фону» [19, с. 49], «необхідною умовою об'єктивно істинного осягнення перспектив подальшого розгортання політичних процесів» є побудова такої вихідної «базової» моделі прогнозу, в якій «взаємозв'язок профілю прогнозу і прогностичного фону будуть адекватні реальній соціальній дійсності» [20, с. 74]. Цю вимогу, звичайно, слід поширити і на юридичне прогнозування. В такому випадку під час дослідження майбутнього стану будь-якого об'єкта державно-правової дійсності слід піддавати аналізу не тільки закони і тенденції розвитку цього об'єкта, але і взаємозв'язки та вплив на нього інших державно-правових явищ, а також дію зовнішніх факторів неюридичного характеру. При цьому слід враховувати соціально-економічні, політичні, демографічні, культурні, цивілізаційні, соціологічні, морально-етичні та інші фактори. Необхідність врахування під час юридичного прогнозування дії так званих фонових явищ неюридичного характеру зумовлена і тим фактом, що великий масив суспільних відносин, які складають об'єкт інших видів прогнозування, опосередковується за допомогою правових форм, внаслідок чого право виступає формою реалізації цих відносин.

Теоретично і практично доцільно виділяти предмет прогностичного дослідження, тобто ті закономірності, тенденції, властивості, відношення, характеристики, що досліджуються в об'єкті. Так, якщо здійснюється спроба визначення темпів та спрямованості зміни рівня правосвідомості та правової культури громадян, то конкретними об'єктами виступають, відповідно, правосвідомість і правова культура, а конкретним предметом їх характеристики, тенденції та закономірності їх функціонування. При прогностичному дослідженні ефективності правової норми об'єктом є сама норма, а предметом показники ефективного регулювання правовою нормою суспільних відносин. Отже, загальним предметом юридичного прогнозування як і юридичної науки загалом, є «сутнісні властивості права та держави в їх понятійно-правовому осягненні і вираженні» [22, с. 9], який конкретизується та деталізується в кожному конкретному прогностичному дослідженні того чи іншого об'єкта державно-правової дійсності.

З поняттями об'єкта та предмета юридичного прогнозування тісно пов'язана проблематика останнього. По суті, як цілком правильно стверджує Р.А. Сафаров, предмет і проблематика юридичного прогнозування визначається його об'єктами [2, с. 109]. Тому, в процесі прогностичного дослідження того чи іншого об'єкта державно-правової дійсності, виходячи з визначеного предмета прогнозування, слід сформулювати той комплекс проблем, що можуть виникнути (чи вже існують, проте, ще не актуалізовані) в певній сфері. А точніше, необхідно виявити можливі проблеми, які й окреслять предмет прогностичного дослідження. При цьому варто виходити з того, що розрізняються два типи (рівні) проблем: 1) гносеологічна (пізнавальна, власне наукова) – ситуація «гносеологічного протиріччя між знанням і незнанням»; 2) предметна (організаційна, соціальна) – «соціальне протиріччя між бажаним (чи очікуваним) і реальним, дійсним» [22, с. 9-10].

Обидва типи (рівні) проблем перебувають в тісному взаємозв'язку, взаємопереплетінні і є однаково важливими. Хоча, в той же час, як правило, саме необхідність вирішення предметної проблеми тягне за собою актуалізацію гносеологічної проблеми. Так, наприклад, потреба вирішення проблеми подолання правового нігілізму та його наслідків в Україні цілком резонно приводить дослідника до необхідності розв'язання проблеми пошуку шляхів, засобів, методів, способів, прийомів формування правової культури населення нашої країни, що потребує активізації цілого комплексу теоретико-пізнавальної та практичної діяльності для пошуку

відповідей на всі накопичені питання в цій сфері (в результаті чого здійснюється перехід від незнання до знання).

В юридичній літературі досить часто робились спроби окреслення загальної проблематики дослідницької діяльності, в тому числі і прогностичної. Так, Р.А. Сафаров виділяє наступні три основні проблеми (тут точніше говорити про блоки проблем) юридичного прогнозування: 1) перспективи і шляхи розвитку держави, її структурні та функціональні аспекти (прогнозування еволюції функцій держави і методів державного управління суспільством, діяльності органів державної влади, державної політики); 2) проблема демократії (прогнозування розвитку демократичних інститутів, створення умов для реалізації демократичних ідеалів, а також технічних, інформаційних, демографічних, інтелектуальних та інших факторів, що впливають на розвиток демократії); 3) проблема права (прогнозування системи права та її елементів під впливом різних факторів, окремих законодавчих актів, питань історичного розвитку права тощо) [1, с. 98-102], [2, с. 113-130]. Звичайно, вказані блоки проблем, особливо стосовно держави і демократії, досить часто включаються в проблемне коло інших наук (зокрема, політології та соціології). Проте, цілком очевидно, що правовий зріз вказаних проблем, осмислення їх через категорії права, свободи, практичне вирішення їх за допомогою механізмів правового регулювання становить проблемне поле юриспруденції. А відповідно прогностичний аспект дослідження і вирішення цих проблем становить проблематику юридичного прогнозування.

В найбільш загальному вигляді в проблематику юридичного (державно-правового прогнозування) можна включати практично всі проблеми державно-правової сфери соціальної системи (суспільства), що стосуються категорії майбутнього, тобто проблеми, що можуть виникнути в майбутньому (причому не тільки ті, яких ще тепер не існує, а й ті, які вже існують, але не актуалізовані або існують в зародковому стані). Все вищесказане дозволяє зробити спробу визначення юридичного прогнозування. В літературі з юриспруденції не завжди намагались визначити поняття юридичного прогнозування шляхом побудови відповідно до правил формальної логіки єдиного висловлювання, яке б розкривало зміст цього поняття. При цьому часто обмежувались загальним визначенням соціального прогнозування (прогнозу) з деякими штрихами щодо необхідності, мети та завдань юридичного прогнозування [23, с. 41]. Як висновок зазначимо, що юридичне прогнозування можна визначити як соціальне прогнозування (а точніше його окремий вид) можливого чи бажаного майбутнього стану об'єктів (процесів, явищ) державно-правової дійсності. Це визначення, здійснене через найближчий рід і видову відмінність (класичне визначення), фіксує всю необхідну і достатню інформацію для відмежування юридичного прогнозування від інших видів прогностичного дослідження і є досить стислим та компактним при формулюванні.

Список використаних джерел:

1. Сафаров Р.А. Прогнозирование и юридическая наука / Р.А. Сафаров // Советское государство и право. – 1969. – № 3. – С. 93 – 102.
2. Право и социология / Отв. ред. Ю. А. Тихомиров, В. П. Казимирчук. – М.: Наука, 1973. – 360 с.
3. Рабочая книга по прогнозированию / Отв. ред. И.В. Бестужев-Лада. – М.: Мысль, 1982. – 430 с.
4. Правовая система социализма: В 2 кн. / Отв. ред. А.М. Васильев. – М.: Юридическая литература, 1987. – Кн. 2. Функционирование и развитие. – 327 с.
5. Агамиров К.В. Прогнозирование в теории и социологии права: автореф. дис... канд. юрид. наук / К.В. Агамиров. – М., 1987. – 18 с.
6. Социология права: учебное пособие / Под ред. В.М. Сырых. – М.: Юстицинформ, 2001. – 480 с.
7. Нагребельний В.П. Прогнозування юридичне / В.П. Нагребельний // Юридична енциклопедія: В 6 т. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. П-С. – С. 149.
8. Сафаров Р.А. Прогнозирование – функция социалистического государственного управления / Р.А. Сафаров // Советское государство и право. – 1969. – № 10. – С. 108 – 117.
9. Сафаров Р.А. Прогнозирование в системе принципов государственного управления / Р.А. Сафаров // Советское государство и право. – 1970. – № 9. – С. 98 – 103.
10. Сафаров Р.А. Прогностический метод государственного управления / Р.А. Сафаров // Советское государство и право. – 1971. – № 8. – С. 75 – 79.
11. Андріюк В.В. Юридичне прогнозування: поняття, ознаки, структура / В.В. Андріюк // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. ст. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Вип. IX. – С. 19 – 25.
12. Синюк А.И. Методологические аспекты прогнозирования сложно-динамических систем / А.И. Синюк // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1975. – Вып. 1. – С. 58 – 65.
13. Румянцев А.М. Вопросы социального прогнозирования и планирования / А.М. Румянцев // Вопросы философии. – 1970. – № 8. – С. 68 – 78.
14. Нагребельний В.П. Прогнозування юридичне / В.П. Нагребельний // Юридична енциклопедія. В 6 т. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т.5. П-С. – С.149.
15. Хасин В.В. Становление объекта предвидения и стиль научного мышления / В.В. Хасин // Мирозренческие вопросы предвидения и времени: межвуз. науч. сб. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1986. – С. 75 – 82.

16. Алексеев А.С. Экстраполяция и научное предвидение / А.С. Алексеев, А.Н. Трухин // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1986. – Вып. 11. Методологические вопросы общественно-исторического предвидения. – С. 112 – 119.
17. Хасин В.В. Объект предвидения в философии и праве / В.В. Хасин // Некоторые философские проблемы государства и права. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та. – 1979. – Вып. 3. – С. 145 – 152.
18. Чередниченко В.В. Учёт прогностического фона в социологическом прогнозе / В.В. Чередниченко // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1975. – Вып. 1. – С. 74 – 81.
19. Бестужев-Лада И.В. Проблемный анализ в социальном прогнозировании / И.В. Бестужев-Лада // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1983. – Вып. 8. Вопросы методологии и методики социального прогнозирования. – С. 49 – 60.
20. Ивандаев В.И. Понятие структуры политики и его роль в политическом прогнозировании / В.И. Ивандаев // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1978. – Вып. 4. – С. 65 – 75.
21. Нерсесянц В.С. Общая теория права и государства: учебник для юридических вузов и факультетов / В.С. Нерсесянц. – М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1999. – 552 с.
22. Бестужев-Лада И.В. Объекты, предметы и проблемы прогнозирования в социологических исследованиях / И.В. Бестужев-Лада // Проблемы социального прогнозирования: сб. науч. тр. – Красноярск, 1976. – Вып. 2. – С. 3 – 12.
23. Шаргородский М.Д. Прогноз и правовая наука / М.Д. Шаргородский // Правоведение. – 1971. – № 1. – С. 40 – 50.

** Куренда Лариса Денисівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.*

УДК 348.02

Володимир Омельчук *

ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ КАНОНІЧНИХ АКТИВ У ПРАВОВОМУ ПРОСТОРИ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Розкрито особливості еволюції канонічних актів у системи церковно-канонічного права, зокрема, тих, які регламентують її фінансово-господарську діяльність та права кліру. Визначено співвідношення різних груп канонічних актів у системі гарантій позицій Церкви та їхні творчі взаємовпливи на різних етапах розвитку правової системи Візантійської імперії.

Ключові слова: Патріарх, Собор, монастир, єпископ, канонічні акти, постанова, рішення.

Омельчук В. В. Особенности эволюции канонических актов в правовом пространстве Византийской империи.

Раскрыты особенности эволюции канонических актов в системе церковно канонического права, в частности, тех, которые регламентируют ее финансово хозяйственную деятельность и права клиру. Определенно соотношения разных групп канонических актов в системе гарантий позиций Церкви и их творческие взаимные влияния на разных этапах развития правовой системы Византийской империи.

Ключевые слова: Патриарх, Собор, монастырь, епископ, канонические акты, постановление, решение.

Omelchuk V. V. Features of evolution of canonical acts are in legal space of the Byzantium empire.

The features of evolution of canonical acts are exposed in the system church canonical rights, in particular, those which regulate it financially economic activity and rights kliru. Certainly correlations of different groups of canonical acts in the system of guarantees of positions of Church and their creative cross-couplings on the different stages of development of the legal system of the Byzantium empire.

Keywords: Patriarch, Cathedral, monastery, bishop, canonical acts, decision.

Система церковно-канонічного права Візантійської імперії має достатньо розгалужену ієрархічну структуру. Упродовж усього періоду існування системи візантійського права простежується проблема пріоритету серед двох його основних груп норм (законів і канонів), що породжувало чисельні правові колізії [20]. На творчий синтез цих двох груп постійно впливала пізноантична правова традиція. Така потрібна єдність знайшла свій вираз у піддації імператора Мануїла Комніна, присвяченому питанням шлюбу і адресованому Патріарху Михаїлу III Анхіальському [24, с.5]. Об'єктом дослідження виступають канонічні акти як складова системи церковно-канонічного права Візантійської імперії. *Предметом* є особливості вироблення та реалізації актів церковних установ Візантійської імперії. *Метою* статті обрано з'ясування особливостей еволюції різних груп актів, норм та інститутів канонічного права у Візантійській імперії як підсистеми складної системи церковно-канонічного права. Наукова новизна полягає у аналізі взаємозв'язків норм канонічного та